

Коропатницька Т. П.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Гуцул І. П.

Чернівецьке вище комерційне училище

Київського національного торговельно-економічного університету

АНТРОПОМОРФНА КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ПОРІВНЯННЯ

Статтю присвячено дослідженню лінгвокогнітивних характеристик порівняльних конструкцій із “wie” та “als” у сучасній німецькій мові, понятійний простір референтів і корелятивів у яких об’єднує інформацію про людину. Розглянуто особливості структури антропоморфної когнітивної моделі порівняння. Аналіз здійснено за методикою, що містить такі кроки, як: добір матеріалу дослідження за допомогою корпусного аналізу та методом наскрізного виписування; фреймове моделювання за допомогою матричної і мережевої моделей для структурування, організації інформації.

Здійснено спробу представити порівняння як лінгвокогнітивну модель знань, як процес розуміння одного концепту або домену в термінах іншого, де ієрархічна впорядкованість постає в іпостасі концепт → парцела (набір концептів) → домен (набір парцел).

У результат аналізу порівняльних конструкцій із “wie” та “als”, понятійний простір референтів і корелятивів у яких об’єднує інформацію про людину, її фізичну і духовну характеристику, зовнішній вигляд, почуття та настрої, стан, риси характеру, думки і слова, місце в соціумі, міжособистісні стосунки тощо, згруповано у чотири домени: (1) ЛЮДИНА – СОЦІАЛЬНА ІСТОТА; (2) ЛЮДИНА – ФІЗИЧНА ІСТОТА; (3) ЛЮДИНА – ЕМОЦІЙНА ІСТОТА; (4) ЛЮДИНА – РОЗУМНА ІСТОТА. Розглянуто, що в результаті взаємодії референтного концепту MENSCH і корелятивного домену MENSCH референтні концепти корелюють із різними концептами корелятивного домену. За мапування корелятивного домену MENSCH на референтний концепт MENSCH утворюються антропоморфні моделі порівняння, які в результаті аналізу їх понятійного простору групуємо як чотири когнітивні антропоморфні субмоделі порівняння: MENSCH ≡ GESELLSCHAFTLICHE NATUR, MENSCH ≡ ORGANISMUS, MENSCH ≡ PSYCHISCHES LEBEN, MENSCH ≡ TÄTIGKEITSBEREICHE, у яких людина порівнюється із собою ж, імовірно, через те, що вона інтуїтивно сприймає свою особу і суспільство, у якому вона живе, як одне ціле. Визначено компаративний потенціал доменів групи MENSCH (ЛЮДИНА) і антропоморфної когнітивної моделі порівняння, порівняно з іншими корелятивними доменами.

Ключові слова: порівняльні структури, референтний домен, корелятивний домен, натуроморфна когнітивна модель порівняння.

Постановка проблеми. Об’єктом цього дослідження є порівняльні синтаксичні конструкції з *wie* та *als* у сучасній німецькій мові.

Результатом дослідження порівняльних конструкцій із *wie* та *als* із ракурсу когнітивної лінгвістики стало виокремлення з різноманіття моделей і субмоделей порівняння таких, які розкривають людину, усі аспекти її діяльності, сфери існування. У процесі пізнання людиною світу і себе в ньому серед широкого діапазону пізнавальних можливостей значне місце належить можливості ідентифікації себе серед інших індивідуумів через порівняння. Саме тому предметом дослідження ми обрали лінгвокогнітивні характеристики порівняльних конструкцій із *wie*

та *als* у сучасній німецькій мові, понятійний простір референтів і корелятивів у яких об’єднує інформацію про людину, тобто особливості структури антропоморфної когнітивної моделі порівняння.

Накопичення та систематизацію мовного матеріалу здійснюємо за допомогою корпусного аналізу та методу наскрізного виписування із залученням компонентного й дефініційного аналізів. Ми обрали анотований корпус текстів Берлінсько-Бранденбурзької Академії наук “Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart” (DWDS), який містить приблизно 13 млрд слів, з яких 5,5 млрд слововживань у вільному доступі. До лінгвокогнітивного аналізу фактичного матеріалу залучено

поняття та методики, запропоновані різними школами когнітивної лінгвістики: у побудові концептуальної моделі цілісного понятійного простору застосовано поняття домену й ієрархії доменів, запозичені з когнітивної граматики, де концепт (конституент парцели, позначений окремим словом або іншою мовною одиницею) → парцела (вузол у рамках домену) → домен (інформаційний вузол у рамках концептосфери) → концептосфера (увесь досліджуваний концептуальний простір)) [11], а також методику моделювання багаторівневих концептуальних мереж [2], розроблену з урахуванням положень фреймової семантики [3; 8]; визначення діапазону та спектра порівняння здійснено відповідно до положень теорії концептуальної метафори [9; 10]; елементи кількісного аналізу використано для визначення частотності й продуктивності когнітивних моделей порівняння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз досліджень порівняння кінця ХХ – початку ХХІ ст. показує, що в основному увагу сконцентровано на вивченні функціонально-семантичного аспекту *порівняння* (Н. Іванюк, Л. Ікалюк, К. Мізін, Н. Blühdorn, К. Ehrich, V. Ehrich, F. Eggs, L. Hoffmann, G. Starke, C. Peschel, S. Hahnemann, M. Thurmair, A. Redder, A. Rousseau). У руслі когнітивної лінгвістики механізм здійснення порівняння в німецькій мові досліджено Г. Денисовою [1]. Порівняння трактується також як ментальна операція, у результаті якої виникає когнітивна структура особливого характеру – когнітивний блок, що складається із трьох концептів: предмета, основи й образу порівняння [4, с. 4–5]. Для позначення складових когнітивної моделі порівняння ми, однак, обрали терміни «референт», «модуль», «корелят» [5]. Відповідно до тверджень когнітивної лінгвістики, в основі порівняння лежать не значення слів і не об'єктивно існуючі категорії, а концепти, що сформувалися у свідомості людини. Ці концепти містять уявлення про властивості самої людини і навколишнього світу. Отже, можна виділити два аспекти аналізу когнітивних моделей і субмоделей порівняння: структурно-семантичний і когнітивний, для кожного з яких характерні своя методика та специфіка аналізу.

Постановка завдання. Мета статті – відображення результатів когнітивного моделювання порівняння та вивчення структури антропоморфної когнітивної моделі *порівняння*.

Виклад основного матеріалу. Для структурування, організації інформації, представленої фреймом *порівняння*, застосовано матричну

і мережеву моделі. Так, у результаті об'єднання пропозицій вибудовується мережева модель *порівняння*, де кожний із предметних слотів (СУБ'ЄКТ, РЕФЕРЕНТ, МОДУЛЬ, КОРЕЛЯТ) розгортається у власну матричну модель, у якій між концептами немає пропозиційного зв'язку, однак вони не функціонують ізольовано, а нашаровуються один на одного.

Аналіз понятійного простору референтів та корелятів у порівняльних конструкціях із *wie/als* здійснено в рамках антропоцентричного погляду на світ. Оскільки людина, яка класифікує світ, перебуває в його центрі, тому всі предмети розподіляються з позиції людини та з урахуванням її інтересів. Згідно з визначенням тлумачного словника “Duden”, “*der Mensch ist: a) mit der Fähigkeit zu logischem Denken und zur Sprache, zur sittlichen Entscheidung und Erkenntnis von Gut und Böse ausgestattetes höchstentwickeltes Lebewesen; b) menschliches Lebewesen, Individuum; c) bestimmte Person, Persönlichkeit*” («людина – це: а) високорозвинена істота зі здатністю до логічного мислення та мови, морального ухвалення рішень і розпізнання добра і зла; б) людська істота, індивідуум; в) певна особа, особистість») [6].

У результат аналізу порівняльних конструкцій із *wie* та *als*, понятійний простір референтів та корелятів у яких об'єднує інформацію про людину, її фізичну і духовну характеристику, зовнішній вигляд, почуття та настрої, стан, риси характеру, думки та слова, місце в соціумі, міжособистісні стосунки тощо, групуємо їх у чотири домени: (1) ЛЮДИНА – СОЦІАЛЬНА ІСТОТА; (2) ЛЮДИНА – ФІЗИЧНА ІСТОТА; (3) ЛЮДИНА – ЕМОЦІЙНА ІСТОТА; (4) ЛЮДИНА – РОЗУМНА ІСТОТА. Ці домени утворюють матрицю доменів і мають різний ступінь складності, залежно від кількості відповідних конститутивних парцел.

Як демонструє рис. 1, домени, які об'єктивують концепт MENSCH (ЛЮДИНА) (у центрі), не існують ізольовано, вони накладаються один на одного, оскільки є відкритими структурами, через це деякі концепти можуть належати не тільки до одного домену. Так, *Kranke* («хворий») може об'єктивуватись як у домені ЛЮДИНА – СОЦІАЛЬНА ІСТОТА, так і в домені ЛЮДИНА – ФІЗИЧНА ІСТОТА.

Отже, розглянемо детальніше чотири вирізнені домени, які об'єктивують концепт MENSCH (ЛЮДИНА) і формують свою поняттєву структуру.

1. Домен ЛЮДИНА – СОЦІАЛЬНА ІСТОТА. Людина – це соціальна істота, вона взаємодіє

з навколишнім середовищем, формує з іншими членами соціуму складну й багатогранну систему особистісних, суспільних, виробничих відносин. Тому процес становлення особистості розглядаємо також у соціальному плані, формування тих чи інших здібностей, професійних якостей можливе тільки через розвиток людини в суспільстві. Домен ЛЮДИНА – СОЦІАЛЬНА ІСТОТА конституують парцели ARBEIT (РОБОТА), BERUFSERFÄHRUNG (ПРОФЕСІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА), LEISTUNGEN UND FÄHIGKEITEN (ДОСЯГНЕННЯ ТА ЗДІБНОСТІ), FAMILIE (СІМ'Я), NATIONALITÄT (НАЦІОНАЛЬНІСТЬ), STATUS (СТАТУС), SOZIALE ROLLE (СОЦІАЛЬНА РОЛЬ), BEZIEHUNGEN (ВЗАЄМИНИ), RELIGION (РЕЛІГІЯ), ÜBERZEUGUNG (ПЕРЕКОНАННЯ), GESELLSCHAFTS WIDRIGKEIT (АСОЦІАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ), GRUPPEN UND BEZIEHUNGEN (ГРУПИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ), PERSONEN (ПЕРСОНАЛІЇ).

2. Домен ЛЮДИНА – ФІЗИЧНА ІСТОТА фокусує фізичні характеристики людини щодо зовнішнього вигляду, фізичної будови тощо. Безумовно, індивідуальні уявлення про ці характеристики можуть варіювати (наприклад, одній людині хтось здається високим, а іншій – невисоким, залежно від росту того, хто оцінює). Однак усі вони ґрунтуються на оцінці матеріально виражених якостей людини, тому можуть уважатися відносно об'єктивними. Арсенал цього домену формують парцели GESCHLECHT UND ALTER (СТАТЬ ТА ВІК), KÖRPERTEILE (ЧАСТИНИ ТІЛА), KÖRPERZUSTAND (ФІЗИЧНИЙ СТАН), PHYSIOLOGIE (ФІЗІОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ).

3. Домен ЛЮДИНА – ЕМОЦІЙНА ІСТОТА виражає внутрішній світ людини, за допомогою якого вона сприймає всі абстрактні поняття (життя, простір тощо) у вигляді універсальних і культурно специфічних уявлень про навколишній світ, та членується на парцели GEFÜHLE (ЕМОЦІЇ Й ПОЧУТТЯ), GEWOHNHEITEN UND NEIGUNGEN (ЗВИЧКИ ТА СХИЛЬНОСТІ).

4. Домен ЛЮДИНА – РОЗУМНА ІСТОТА формується парцелями GEISTIGE TÄTIGKEIT (ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ) та KOMMUNIKATIVE TÄTIGKEIT (КОМУНІКАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ).

Розглянемо проєкцію корелятивного домену ЛЮДИНА на референтний концепт MENSCH (ЛЮДИНА). Для людини характерний уроджений потяг до знань – своєрідний пізнавальний інстинкт. Щоб орієнтуватися в навколишньому

світі, вона повинна виконувати велику кількість пізнавальних дій, серед яких значна роль належить процесу порівняння як можливості ідентифікації себе серед інших індивідуумів, пізнання людей через порівняння їх один з одним, їхнього фізичного чи емоційного стану, їхнього вигляду, характеру співіснування, видів діяльності тощо. Основна ціль пізнавальних процесів, які здійснює людина, – це пізнання навколишньої дійсності та себе в ній. Люди наділені своєрідним вродженим потягом до пізнання, а діапазон їхніх пізнавальних можливостей неймовірно широкий.

У результаті взаємодії референтного концепту MENSCH і корелятивного домену MENSCH спостерігаємо, як референтні концепти корелюють із різними концептами корелятивного домену. За мапування корелятивного домену MENSCH на референтний концепт MENSCH утворюється антропоморфна модель *порівняння*. На основі корелятивного домену MENSCH виявлено 3 399 порівняльних синтаксичних конструкцій із *wie* та *als*, які в результаті аналізу їхнього понятійного простору групуємо в чотири когнітивні антропоморфні субмоделі порівняння: MENSCH ≡ GESELLSCHAFTLICHE NATUR, MENSCH ≡ ORGANISMUS, MENSCH ≡ PSYCHISCHES LEBEN, MENSCH ≡ TÄTIGKEITSBEREICHE, у яких людина порівнюється із собою ж, імовірно, через те, що вона інтуїтивно сприймає свою особу і суспільство, у якому вона живе, як одне ціле. Кількісні характеристики проєкції корелятивного домену MENSCH (ЛЮДИНА) на референтний концепт MENSCH зображено в табл. 1.

ЛЮДИНА як СОЦІАЛЬНА ІСТОТА, наприклад:

(1) *Anna ist wie ihre Professoren eher ein Tagmensch* [7].

ЛЮДИНА як ФІЗИЧНА ІСТОТА, наприклад:

(2) *Die Kinder hier sind wie alle Kinder, sie haben eine große Energie im Körper* [7].

ЛЮДИНА як ЕМОЦІЙНА ІСТОТА, наприклад:

(3) *Pläne, Träume und Hoffnungen sind immer besser als die Verzweiflung* [7].

ЛЮДИНА як РОЗУМНА ІСТОТА, наприклад:

(4) *Die starke Persönlichkeit der Autorin ist als gestaltender Intellekt immer spürbar, ohne aber die Themen zu überschatten oder zu dominieren* [7].

Найбільшою кількістю порівняльних синтаксичних конструкцій із *wie/als* (50% усіх порівняльних конструкцій антропоморфної когнітивної моделі) представлена когнітивна модель *порівняння* ЛЮДИНА як

СОЦІАЛЬНА ІСТОТА. Виявлено 735 порівняльних конструкцій із *wie* та 973 з *als*: домен ORGANISMUS, домен GESELLSCHAFTLICHE NATUR, домен PSYCHISCHES LEBEN, домен TÄTIGKEITSBEREICHE.

Незначною кількістю порівняльних конструкцій із *wie/als* (10% усіх порівняльних конструкцій антропоморфної когнітивної моделі) представлена когнітивна модель *порівняння* ЛЮДИНА як РОЗУМНА ІСТОТА. Виявлено 192 порівняльні конструкції з *wie* та лише 144 з *als*: домен ORGANISMUS, домен GESELLSCHAFTLICHE NATUR, домен PSYCHISCHES LEBEN, домен TÄTIGKEITSBEREICHE.

У результаті проведеного дослідження установлено такі структури антропоморфної когнітивної моделі *порівняння*:

А. Зовнішність, частини тіла, фізичний стан людини схожі на зовнішність, частини тіла, емоції й почуття іншої, наприклад:

(5) *Es ist gefühlt fünf Meter lang, seine Hände sind so groß wie mein ganzer Körper* [7].

В. Робота, досягнення та здібності, професійна характеристика, соціальна роль, статус однієї людини схожі на роботу, професійну характеристику, здібності та досягнення, соціальну роль, статус іншої, наприклад:

(6) *Kyrö, die Ertappten und zwei Ärzte seien dabei "wie Amateure" vorgegangen, berichtete der suspendierte Trainer* [7].

С. Комунікативна, інтелектуальна, професійна діяльність однієї людини схожа на комунікативну, інтелектуальну, професійну діяльність іншої, як асоціальні елементи, як групи та соціальні відносини, наприклад:

(7) *Jüdisches politisches Denken ist so alt wie das Judentum selbst* [7].

(8) *Das Denken ist wie der Intellekt überhaupt ein "Akzidens des Willens" eine Willensfunktion* [7].

Д. Емоції та почуття, звички і схильності однієї людини як емоції та почуття, звички і схильності, діяльність (комунікативна, інтелектуальна, професійна), фізичний стан, фізіологічні процеси іншої, наприклад:

(9) *Lachen ist wie ein epileptischer Anfall, der Spaß macht* [7].

Корелятивні домени, які профілюють концепт MENSCH (ЛЮДИНА), проєктуються на всі чотири домени референтного простору. Це домени ЛЮДИНА – СОЦІАЛЬНА ІСТОТА, ЛЮДИНА – ФІЗИЧНА ІСТОТА, ЛЮДИНА – ЕМОЦІЙНА ІСТОТА та ЛЮДИНА – РОЗУМНА ІСТОТА, які утворюють чотиричленний зовнішній спектр антропоморфної когнітивної моделі *порівняння*. Найбільшою кількістю порівняльних конструкцій із *wie/als* репрезентований референтний домен ЛЮДИНА – СОЦІАЛЬНА ІСТОТА. Досить висока також кількість порівняльних конструкцій із *wie/als* для референтних доменів ЛЮДИНА – ФІЗИЧНА ІСТОТА та ЛЮДИНА – ЕМОЦІЙНА ІСТОТА (див. табл. 1).

У процесі порівняння серед корелятивних доменів, які профілюють концепт MENSCH (ЛЮДИНА), активізуються чотири основні групи концептів (парцел): ARBEIT (РОБОТА), KÖRPERTEILE (ЧАСТИНИ ТІЛА), GESCHLECHT UND ALTER (СТАТЬ І ВІК) та BEZIEHUNGEN (ВЗАЄМИНИ), які утворюють чотиричленний внутрішній спектр *порівняння*. У кількісному відношенні найбільш представлені

Таблиця 1

Проекція корелятивного домену ЛЮДИНА на референтний концепт MENSCH (ЛЮДИНА)

Когнітивні моделі порівняння	Когнітивні субмоделі порівняння	Кількість порівняльних конструкцій із <i>wie</i>	%	Кількість порівняльних конструкцій з <i>als</i>	%
антропоморфна модель MENSCH ≡ MENSCH	MENSCH ≡ GESELLSCHAFTLICHE NATUR / ЛЮДИНА як СОЦІАЛЬНА ІСТОТА	735	6,05	973	8,01
	MENSCH ≡ ORGANISMUS / ЛЮДИНА як ФІЗИЧНА ІСТОТА	320	2,64	324	2,67
	MENSCH ≡ PSYCHISCHES LEBEN / ЛЮДИНА як ЕМОЦІЙНА ІСТОТА	351	2,89	360	2,97
	MENSCH ≡ TÄTIGKEITSBEREICHE / ЛЮДИНА як РОЗУМНА ІСТОТА	192	1,58	144	1,19

порівняльні конструкції з *wie/als* із корелятивними концептами, які об'єднані парцелою ARBEIT (РОБОТА).

Загалом домени групи MENSCH (ЛЮДИНА), отже, і антропоморфна когнітивна модель *порівняння* мають середній компаративний потенціал,

порівняно з іншими корелятивними доменами. Вона містить чотири когнітивні субмоделі *порівняння*, об'єктивовані у 3 399 порівняльних конструкцій *wie/als*, що належать до чотирьох референтних доменів. Із них найбільш представлений референтний домен ЛЮДИНА – СОЦІАЛЬНА ІСТОТА.

Список літератури:

1. Денисова Г. Компаративное высказывание в познании мира : монография. Тольятти : Волж. ун-т им. В. Н. Татищева, 2007. 433 с.
2. Жаботинская С. Концепт/домен: матричная и сетевая модели. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь, 2009. № 168 (1). С. 254–259.
3. Минский М. Фреймы для представления знаний. Пер. с англ. Москва : Энергия, 1979. 152 с.
4. Разуваева Л. Сравнение как средство репрезентации художественной картины мира: на материале русской прозы конца XX – начала XXI в. : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Воронеж, 2009. 24 с.
5. Коропатницька Т. Порівняльні структури з маркерами *wie* та *als* у сучасній німецькій мові: структурно-семантичний та лінгвокогнітивний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Чернівці, 2019. 20 с.
6. Duden. URL: <https://www.duden.de/suchen/dudenonline/vergleichen> (дата звернення: 15.04.2020).
7. DWDS – Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart, hrsg. v. d. Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften. URL: <https://www.dwds.de> (дата звернення: 15.04.2020).
8. Fillmore C. Deictic categories in the semantics of “come”. *Foundations of Language*. 1966. Vol. 2. № 3. P. 219–227.
9. Johnson-Laird P. *Mental Models*. Cambridge : CUP, 1983. 513 p.
10. Lakoff G. *The Contemporary Theory of Metaphor Metaphor and Thought* / ed. by A. Ortony. Second Edition. New York : Cambridge University Press, 1993. P. 249–266. URL: http://www.ac.wvu.edu/~market/semiotic/lkof_met.html (дата звернення: 10.04.2020).
11. Langacker R. *Cognitive grammar. A basic introduction*. New York : Oxford University Press, 2008. 562 p.

Koropatnitska T. P., Hutsul I. P. ANTHROPOMORPHIC COGNITIVE MODEL OF COMPARISON

The article focuses on the analysis of linguocognitive characteristics of comparative constructs with “wie” and “als” in modern German, conceptual space of referents and correlates where it brings together information about a person. Special features of the structure of the anthropomorphic cognitive model of comparison are being considered here. The analysis was performed using a method that contains such steps as selecting the material of the study using corpus analysis and through writing down method; frame modeling using matrix and network models for structuring and organizing the information.

An attempt is made to present the comparison as a linguocognitive model of knowledge, as a process of understanding one concept or domain in terms of another; where hierarchical order appears as a concept → plot (set of concepts) → domain (set of plots).

As a result of the analysis of comparative constructs with “wie” and “als”, the conceptual space of referents and correlates where it brings together information about a person, his physical and spiritual characteristics, appearance, feelings and mood, state, features of personality, thoughts and words, place in society, interpersonal relationships, etc., grouped into 4 domains: (1) HUMAN – SOCIAL BEING; (2) HUMAN – PHYSICAL BEING; (3) HUMAN – EMOTIONAL BEING; (4) HUMAN – SAPIENT BEING. It is considered that as a result of the interaction of the “MENSCH” reference concept and the “MENSCH” correlative domain, the reference concepts correlate with different correlative domain concepts. When mapping the MENSCH correlation al domain to the MENSCH reference concept, an anthropomorphic model of comparison is formed, which, as a result of the analysis of their conceptual space, is grouped into four cognitive anthropomorphic submodels of comparison: MENSCH ≡ GESELLSCHAFTLICHE NATUR, MENSCH ≡ ORGANISMUS, MENSCH ≡ PSYCHISCHES LEBEN, MENSCH ≡ TÄTIGKEITSBEREICHE, where a person is being compared with him- or herself, probably, because he/she intuitively perceives his/her personality and the society, where he/she lives in, as one. The comparative potential of the MENSCH (HUMAN) domains and of the anthropomorphic cognitive model of comparison, compared to other correlative domains was defined.

Key words: *comparative structures, reference domain, correlative domain, natomorphic cognitive model of comparison.*